

Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

<http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/uufader.htm>

İlköğretimde Akran Zorbalığı

İbrahim ÇANKAYA

*Mevlana Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya
ihcankaya@hotmail.com*

ÖZET

Bu araştırmanın amacı ilköğretim sekizinci sınıfa devam eden öğrencilerin akranlarından gördükleri zorba davranışları tespit etmektir. Araştırmanın çalışma evrenini 2009-2010 eğitim-öğretim döneminde Elazığ İli Merkez İlköğretim Okullarında öğrenim gören sekizinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini; çalışma evreninde yer alan 97 ilköğretim okulu arasından tesadüfi olarak seçilen toplam 15 ilköğretim okulu içerisinde yer alan 404 öğrenciden oluşmaktadır. Bu öğrencilerden toplanan verilerden 201 tanesi değerlendirilmeye alınmıştır. Öğrencilerin en çok karşılaştıkları zorba davranışların sözlü ve fiziksel zorba davranışlar olduğu tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin kızlara göre daha fazla zorba davranışlara maruz kaldıkları saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Zorbalık, Akran zorbalığı, Zorbalık tipleri.

Peer Bullying in Primary Education

ABSTRACT

The aim of this study is to identify the types of bullying encountered by primary school 8th graders. Its population consists of 8th graders attending the primary schools located in the province of Elazığ during the term of 2009-2010

school year. The sample consisted of 404 students selected randomly from a total of 15 primary schools, which were also selected randomly from among the 97 schools in the study population. A total of 201 questionnaires which were returned by these students were analyzed. The most common types of bullying behaviors encountered by students were verbal and physical bullying. Boys students more exposed to peer bullying than girls students.

Key Words: Bullying, Peer bullying, Types of bullying.

GİRİŞ

Akran zorbalığı, okullarda öğrenciler arasında sıkça görülebilen şiddet davranışları arasında yer alır. Akran zorbalığı ile ilgili 1970'li yıllarda Olweus'un İskandinavya ülkelerinde yaptığı araştırmalar 1980'li yılların ortalarından itibaren pek çok ülkede araştırma konusu olmuştur (Yurtal ve Cenkseven, 2007). Akran zorbalığının önemli nedenleri arasında; arkadaşlarına baskı yapan öğrencilerin bu şekilde kendilerini arkadaşları arasında üstün görmeleri, şiddetin çözüm yolu olarak tercih edilmesi ve kurbanın maruz kaldığı baskıyı hak ettiği düşüncesi yer almaktadır (Genç, 2007). Akran zorbalığının ne olduğu ve zorba davranış tiplerinin belirlenmesi bu tür davranışların nedenlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Akran zorbalığı ile ilgili tanımlar incelendiğinde, akran gruplarının birbirlerini olumsuz yönde etkileyerek, birbirlerine karşı sözel, fiziksel veya sosyal saldırganlık içine girecek şekilde (isim takma, tehdit etme, usandırma, vurma vb.) farklı zaman dilimleri içinde tekrarlı olarak kaba güç kullanılması (Tani ve ark., 2003), bir grubun bir bireye ya da gruba sürekli olarak uyguladığı gücün sistematik olarak kötüye kullanılmasını içeren zarar verici davranışlar (Güvenir, 2004), bireyin kendini savunamadığı, birden çok bireyin doğrudan veya dolaylı olarak yaptığı saldırgan davranışlar (Schuster, 1999), bir birey veya grup tarafından kendini koruyamayacak durumda olan kişiye karşı yapılan ve süreklilik gösteren bir şiddet türü (Roland, 2002), gücü elinde bulunduran bireylerin kendi kazanç ve çıkarları için karşı koyacak gücü olmayanlara karşı fiziksel, psikolojik veya sözel olarak kişiyi olumsuz etkileyen ve tekrarlanma özelliği gösteren saldırılar (Besag, 1989), son olarak ise gücün sistematik olarak kötüye kullanılması (Smith ve Sharp, 1994) gibi farklı tanımlar olduğu görülmektedir. Bu tanımlar doğrultusunda zorba davranışlarda bulunan ve bu davranışlara maruz kalanlar arasında güç dengesizliğinin olduğu, zorba davranışın bilinçli ve sürekli yapıldığı, bu davranışların yıldırma ve zarar vermek amacını taşıması genel ölçütler olarak kabul edilebilir.

Zorba davranışlar farklı nedenlerden kaynaklanabildiği için farklı biçimlerde görülebilmektedir. Zorba davranışlar akranlar arasında üç farklı şekilde görülmektedir (Griffin ve Alan, 2004): *Fiziksel zorba davranışlar*; vurmak, tokat atmak, yumruklamak, tekmelemek, tırmalamak, çelmelemek, tükürmek, itmek, saç çekmek, eşyasını zorla almak, korkutmak yer alırken, *sözel zorba davranışlar*; isim takmak, alay etmek, onurunu zedelemek, küçük düşürmek, hakaret etmek, dedikodu çıkarmak, tehdit etmek ve küfür etmek, *duygusal zorba davranışlar arasında ise*; dışlamak, ağır işler vermek, faaliyetlere dahil etmemek, konuşmamak, yardım etmemek, yalnız bırakmak yer almaktadır. Zorba davranışların hem davranışı yapan hem de kurban üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır. Örneğin; zorba davranışlara maruz kalan birçok öğrenci için bu durum bir stres nedenidir, öğrencilerin okul başarılarında sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu tür öğrencilerin diğer öğrencilerle karşılaştırıldıklarında daha fazla rahatsızlık belirtileri gösterdikleri, kendilerine olan güvenlerinin düşük olduğu, sosyal ilişkilerinin bozulduğu, okul başarılarının düşük olduğu görülmektedir (Çınkır, 2006). Zorbalığın neden olduğu olumsuzluklardan biri de okul fobisidir (Pişkin, 2002). Zorbalığa maruz kalan öğrenciler, dikkatlerini sürekli olarak derslerinden çok, zorbaların hedefi olmaktan nasıl kurtulacakları konusuna yönettiklerinden okuldaki başarıları düşüş göstermektedir (Whitted ve Dupper, 2005). Ayrıca zorbalığa maruz kalmanın etkisiyle öğrencilerin okula devamsızlık yaptığı görülebilmektedir (Furniss, 2000). Bu tür mevcut problemler bağlamında ülkemiz okullarında zorba davranış türlerinin tespitinin yapılması, öğrencilerin düşük akademik başarıları ve düşük motivasyonlarına ilişkin alınabilecek önlemler açısından önem teşkil etmektedir. Okullardaki zorba davranışlar bölgeler, şehirler ve hatta aynı şehir içindeki yerleşim alanlarına göre farklılık gösterebildiğinden her okul için zorba davranışların haritasının belirlenmesi zorba davranışların azaltılabilmesi için daha gerçekçi önlemlerin alınmasını kolaylaştıracaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin karşılaştıkları zorba davranış tiplerini tespit etmektir. Araştırmanın alt amacı ise karşılaşılan zorba davranışların cinsiyet açısından farklılık gösterip göstermediğini saptamaktır.

Problem Cümlesi

İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin karşılaştıkları zorba davranışlar hangileridir?

Alt Problemler

Bu ana problem cümlesi etrafında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Öğrenciler akranlarından maruz kaldıkları zorba davranışlarla hangi sıklıkta karşılaşmaktadırlar?

Hangi zorba davranış(lar) cinsiyet açısından anlamlı farklılık göstermektedir?

YÖNTEM

Araştırma, tarama modeline dayalıdır. Tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan evren hakkında genel yargıya ulaşmak amacıyla evrenin tümü ya da temsil yeteneği olan örneklem üzerinde yapılan çalışmadır (Karasar, 2003).

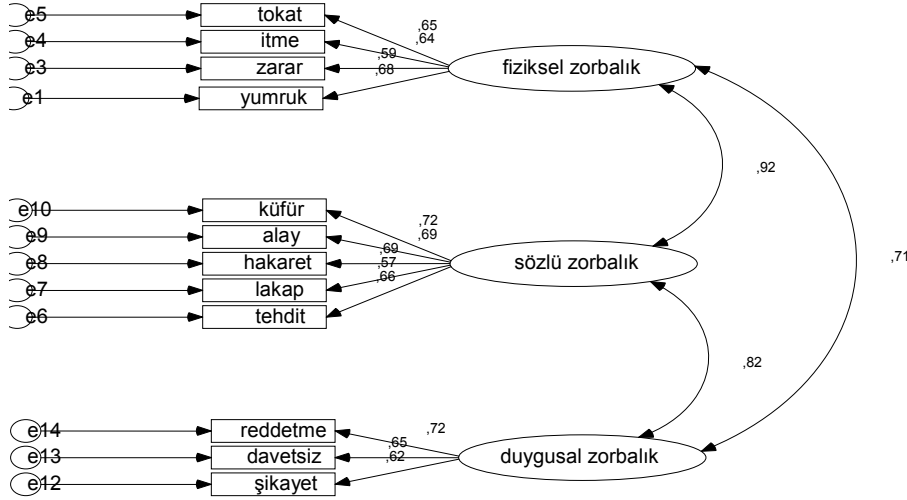
Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini 2009-2010 eğitim-öğretim döneminde Elazığ ili merkez ilköğretim okullarındaki sekizinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme; çalışma evreninde yer alan 97 ilköğretim okulu arasından tesadüfî olarak seçilen toplam 15 ilköğretim okulundaki sekizinci sınıfa devam eden 404 öğrenci üzerinden yürütülmüştür. Bu öğrencilerden geriye dönen (ölçeğe cevap veren) 201 ölçek değerlendirilmeye alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Okullarda yaşanan zorbalık bedensel (itme, tekme atma gibi) sözel, (ad takma, alay etme gibi) duygusal (gruptan dışlama, eşyalarına zarar verme gibi) ve cinsel (elle taciz, cinsellik içeren sözler söyleme gibi) olmak üzere ayrı kategorilerde incelenmektedir (Elliot, 1997). Çınkır ve Kepenekçi (2003) önerilen bu sınıflandırmalara uygun 19 maddelik bir ölçek geliştirmişlerdir. Bu çalışmada ise ölçek doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuş ve beş madde ölçekten çıkarılmış (ölçeğin uyum değerlerini düşürdüğü için), ölçek maddelerinin fiziksel, sözel ve duygusal olmak üzere üç alt boyut altında sıralandığı ve ölçeğin uyum iyiliği değerlerinin (GFI ve CFI: 0,90'nın üzerinde ve RMSEA değeri 0,80'nin altında) kabul edilebilir düzeyde olduğu ve ölçeğin boyutları arasında yüksek düzeyde pozitif korelasyon olduğu görülmüştür. Ölçeğe ait doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Akran Zorbalığı Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Chi squared=173,108 df=51 p=,000

Standardized estimates

GFI=,930

CFI=,926

RMSEA=,077

Ölçeğin uyum değerlerinin (GFI, CFI > 0,90; RMSEA < 0,80) kabul edilebilir düzeyde olduğu (Bayram, 2009) görülmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri SPSS 13 paket programında değerlendirilmiş olup, öğrencilerin akranlarından gördüklerini ifade ettikleri zorba davranışların sıklığı frekans ve yüzde olarak, cinsiyet açısından elde edilen verilerin anlamlı farklılık gösterip göstermediği ise bağımsız örneklem “t” testi ile belirlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi ise “SPSS AMOS” paket programında değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin %75’i (121) erkek öğrencilerden, %25 ise (80) kız öğrencilerden oluşmaktadır. Ölçekteki her bir maddenin uygulanma sıklığı, “1,00-1,80 hiç bir zaman, 1,81-2,60 bir kez, 2,61-3,40 ara sıra, 3,41-4,20 çok sık, 4,21-5,00 her gün” olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin Karşılaştıkları Zorba Davranış Türleri

		HerGün		Çok sık		Ara sıra		Bir kez		Hiçbirzaman	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Fiziksel Zorbalık	Arkadaşımdan Tekme ve Tokat Yemek	9	4,5	11	5,5	34	16	47	23	100	49
	Arkadaşımdan Beni İtmesi	15	7,5	28	13	53	26	63	31	42	20
	Arkadaşımdan Eşyalarımın Zarar Vermesi	10	5	12	6	38	18	56	27	85	42
	Arkadaşımdan Bana Yumruk Atması	9	4,5	4	2	12	6	23	11	153	76
Sözlü Zorbalık	Arkadaşımdan Bana Küfür Etmesi	17	8,5	24	11	25	12	70	34	65	32
	Arkadaşımdan Benimle Alay Etmesi	19	9,5	15	7,5	36	17	57	28	74	36
	Arkadaşımdan Beni Herkesin İçinde Küçük Düşürmesi	18	9,5	16	7,5	36	7	56	28	75	36
	Arkadaşımdan Bana Lakap (Ad) Takması	44	21	18	9	29	14	43	21	67	33
	Arkadaşımdan Beni Tehdit Etmesi	6	3	8	4	23	11	27	13	137	68
Duygusal Zorbalık	Yardım İstedimde Reddetmeleri	8	4	9	4,5	45	22	61	30	78	38
	Arkadaşımdan Faaliyetlere Beni Davet Etmemesi	13	6,5	13	6,5	35	17	56	27	84	41
	Arkadaşımdan Beni Şikayet Etmeleri	19	9,5	13	6,5	31	15	56	27	82	40

Öğrencilerin maruz kaldıkları fiziksel zorba davranışlardan; “arkadaşımdan tarafından itilme” oranının %20, “arkadaşımdan eşyalarımın zarar vermeleri” %11, “arkadaşımdan tekme veya tokat yeme” %10, “yumruk atmaları” oranlarının ise %6 civarında olduğu görülmektedir. Öğrenciler arasında itme ve itilme, birbirlerinin eşyalarına zarar verme şeklindeki davranışların daha yaygın olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin maruz kaldıkları sözlü zorba davranışlardan; “arkadaşımdan bana isim (lakap) takma” oranının %30, “arkadaşımdan bana küfür sözleri sarf etmeleri” %20, “arkadaşımdan benimle alay etmeleri” %17, “arkadaşımdan beni küçük düşürmeleri” %17, “arkadaşımdan beni tehdit etmeleri” %7 oranında gerçekleştiği

görülmektedir. Sekizinci sınıf öğrencileri arasında isim takarak ve küfürli sözler söyleyerek akranını rencide etme davranışının oldukça yaygın olduğu ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin maruz kaldıkları duygusal zorba davranışlardan; “arkadaşlarının beni çevremdekilere şikâyet etmeleri” %16 oranında, “yaptıkları ortak faaliyetlere beni davet etmemeleri” %13 ve “herhangi bir konuda yardım istediğimde reddetmeleri” %8,5 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Akranını baskı altında tutmak ve dolaylı olarak dışlama davranışının en fazla maruz kalınan duygusal zorbalık tipleri arasında olduğu söylenebilir. Fiziksel zorba davranışlar arasında itme ve çarpma davranışının, sözlü zorbalık içerisinde isim takma davranışının ve duygusal zorbalık içerisinde ise psikolojik baskı ve yalnız bırakma davranışlarının daha yaygın olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Fiziksel Zorbalığa İlişkin “T” Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	p
Erkek	121	3,47	2,56	0,000*
Kız	80	1,37	0,84	

*p<0,05

Fiziksel zorbalığa maruz kalma açısından erkek ve kız öğrencilerin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık (*p<0,05) olduğu tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek oranda $\bar{X}=3,47$ (sık düzeyde) bu tür davranışlara maruz kaldıkları görülmektedir. Genel olarak fiziksel güce dayalı zorba davranışlara erkeklerin daha fazla maruz kaldıkları ve kız öğrencilerde bu durumun daha düşük düzeyde olduğu saptanmıştır.

Tablo 4: Sözlü Zorbalığa İlişkin “T” Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	p
Erkek	121	3,99	2,92	0,000*
Kız	80	1,83	1,03	

*p<0,05

Sözlü zorbalığa maruz kalma açısından, erkek ve kız öğrencilerin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık (*p<0,05) mevcuttur. Erkek öğrenciler arasında sözlü zorbalığın daha yoğun $\bar{X}=3,99$ (sık düzeyde) olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmada tespit edilen bulgulara bakıldığında; öğrencilerin genel olarak en fazla karşılaştıkları zorba davranışlar arasında sözel zorbalık tipleri (isim takma, küfür etme, alay etme ve küçük düşürülme) yer almaktadır. Bu paralelde Gibson (2003), 266 öğretmen üzerinde yaptığı araştırmada öğrenciler arasında ad takma, tehdit edilme ve hakkında söylenti çıkarılmasının en yaygın sözlü zorbalık olduğunu, Özcebe ve arkadaşları (2005) ise Ankara’da 800 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada öğrencilerin; daha çok sözlü zorbalığa maruz kaldıklarını tespit etmişlerdir. Bu araştırmada saptanan bulgular literatürde yer alan diğer araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin sözel zorbalıktan sonra en fazla maruz kaldıkları akran zorbalığı tipinin fiziksel zorbalık (itilme, yumruk yeme, tekme ve tokat yeme, eşyalara zarar verilmesi ve bıçak çekilmesi) içeren davranışlar olduğu görülmektedir. Bu bulguya paralel olarak; Karaman-Keşen ve Çınkır’ın (2003) lise öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada öğrencilerin en fazla fiziksel şiddete maruz kaldıklarını, Pişkin (2002) Ankara’da 1154 ilköğretim öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmada öğrencilerin en fazla sözel ve fiziksel şiddete maruz kaldıklarını, Alikışifoğlu ve arkadaşları (2004) İstanbul’da genel liselerde öğrenciler arasında yaptıkları araştırmada öğrencilerin yüzde 42’si, kızların yüzde 22’si ve erkeklerin yüzde 61’i) yıl içerisinde arkadaşları tarafından sürekli fiziksel şiddete maruz kaldıklarını, Kapçı (2004) ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada öğrencilerin yüzde 40’ı bedensel (itme, tekme ya da tokat gibi), sözel (ad takma, alay etme, küfür etme), duygusal (gruptan dışlama, küçük düşürme gibi) ve cinsel (sarkıntılık, elle rahatsız etme gibi) zorbalık türlerinden birine maruz kaldıklarını, Çınkır (2006) okul zorbalığına ilişkin araştırmasında okullarda zorbalığın fiziksel (%33,5), sözel (%35,3), duygusal (%28) ve cinsel (%15,6) biçimlerde görüldüğünü, Deveci ve arkadaşlarının (2002) Eskişehir’de iki ilköğretim okulunda yaptıkları araştırmada öğrencilerin en fazla karşılaştıkları ilk üç zorbalık türünün tekme ve tokat yeme, yumruk yeme ve kapkaç olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bağlamda literatürde yer alan araştırma sonuçları ile bu araştırmada saptanan bulgular arasında paralellik olduğu görülmektedir.

Araştırmada saptanan diğer bir bulgu ise erkek öğrencilerin fiziksel akran zorbalığı davranışları konusundaki görüşleri ile kız öğrencilerinin görüşleri arasında anlamlı farklılık olduğu, erkek öğrencilerin daha yüksek oranda fiziksel zorba davranışlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Bu bulguya paralel olarak; Alikışifoğlu ve arkadaşlarının (2004) İstanbul ili genel liselerinde öğrenciler arasında yaptıkları araştırmada erkek öğrenciler

kız öğrencilere göre daha çok fiziksel zorbalığa maruz kaldıklarını, Özen (2006) 800 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla fiziksel zorbalığa maruz kaldıklarını ve karıştıklarını, Baldry ve Farrington (1999) yaptığı çalışmada erkeklerin kızlara göre daha fazla oranda fiziksel olarak zorbalığa uğradıklarını, Kalliotis'in (2000) Yunanistan'da ilköğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, erkeklerin kızlardan daha fazla fiziksel zorbalığa maruz kaldıklarını tespit etmişlerdir. Literatürde yer alan bulgular ile bu çalışmada elde edilen bulgunun birbirlerini desteklediği görülmektedir. Genel anlamda erkek öğrencilerin fiziksel zorbalık konusunda hem zorba hem kurban durumuna daha fazla düştükleri söylenebilir.

Erkek öğrencilerin sözlü zorbalık içeren akran davranışları konusundaki görüşleri ile kız öğrencilerinin görüşleri arasında anlamlı farklılık olduğu ve erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha yüksek oranda sözel zorbalığa maruz kaldıkları saptanmıştır. Bu bulguyu destekler nitelikte; Atan (2001) İstanbul Gaziosmanpaşa'da bir lisede yaptığı çalışmada, erkek öğrenciler kız öğrencilerden daha çok sözlü şiddete maruz kaldıklarını, Özcebe (2005) Ankara'da 800 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada, zorba davranışların erkek öğrenciler arasında kız öğrencilere göre daha yaygın olduğunu saptamıştır. Yurtal (2005) toplam 433 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada erkeklerin kızlardan daha fazla sözel şiddete maruz kaldıklarını, Boulton ve Smith (1994) tarafından yapılan çalışmada, hem zorbalar hem de kurbanlar arasında erkeklerin kızlardan daha fazla olduğunu ve Nansel ve arkadaşları (2001) A.B.D.' de ilköğretim ve lise öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada erkek öğrencilerin oranının kızlarla karşılaştırıldığında hem zorba hem de kurbanlar arasında sözel zorbalığın daha yüksek olduğunu saptamışlardır.

Bu çalışmada, fiziksel zorba davranışlar ve sözel zorba davranışlarla karşılaşma (kurban) konusunda erkek öğrencilerin oranının kız öğrencilerin oranından daha fazla olduğu görülmüştür. Araştırma bulgularına dayalı olarak şu öneriler ileri sürülmüştür:

Okul yöneticileri rehber öğretmenler işbirliği ile öğrencilerin karşılaştıkları zorba davranışları tespit etmek amacıyla periyodik aralıklarla anketler yaparak okulun zorba davranış haritasını belirleyebilir.

Okul yöneticileri, rehberlik araştırma merkezleri ile işbirliği ile sürekli zorba davranışlara maruz kalan öğrencilerin bu merkezlerden destek alabilmeleri için öğrenci aileleri ile işbirliği yapabilirler.

Okullarda sürekli zorba davranışlara maruz kalan öğrencilere (özellikle zorbalığın daha yaygın olduğu erkek öğrencilere) rehber uzman

desteğinde “atılgnlık eğitimi” verilerek bu tip öğrencilere sosyal destek verilebilir.

Sınıf öğretmenleri işbirliksel öğrenmeye önem vererek zorbalığa eğilimli öğrencileri grup çalışmalarına ve sosyal faaliyetlere yönlendirebilirler.

KAYNAKLAR

- Alıkışifoğlu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., Kaymak, D. A. ve İter, O. 2004. Violent behaviour among Turkish high school students and correlates of physical fighting. *European Journal of Public Health*, 14, 173-177.
- Atan, Y. K. 2001. *Lise öğrencilerine yönelik fiziksel şiddetin değerlendirilmesi: Bir pilot çalışma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü.
- Baldry, A. C ve Farrington, D. P. 1999. Types of bullying among Italian school children. *Journal of Adolescent*, 22, 423-426.
- Bayram, N. 2009. *Amos uygulamalarına giriş*. Bursa: Ezgi Yayınevi.
- Besag, V. E. 1989. *Bullies and victims in schools*. England: Open University Press.
- Boulton, M. J., ve Smith, P. K. 1994. Bully/victim problems in middle school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance. *British Journal of Educational Psychology*, 12, 315-329.
- Çınkır, S. 2006. Okullarda zorbalık: Türleri, etkileri ve önleme stratejileri. *I. Şiddet ve Okul Sempozyumu*, MEB ve Unicef İşbirliği, İstanbul.
- Çınkır, Ş., ve Karaman-Kepeneci, Y. 2003. Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 236-253.
- Deveci, S. E., ve Açık, Y. 2002. *İlköğretim öğrencilerinin fiziksel şiddete maruziyetleri ve yaklaşımları*. 09.12.2010 tarihinde <http://www.dicle.edu.tr/halks/m9.29.htm> adresinden alınmıştır.
- Elliot, M. 1997. *101 ways of dealing with bullying*. London: Hodder Children's Book.
- Furniss, C. 2000. Bullying in schools: It's not a crime-is it. *Education and the Law*, 12 (1), 9-29.

- Genç, G. 2007. *Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gibson, W., A. 2003. *Elementary and middle school teachers' perceptions of bullying*. Unpublished Doctoral Thesis, Atlanta: Georgia State University.
- Griffin, R. S. ve Alan, M. G. 2004. Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*, 9(4), 379-400.
- Güvenir, T. 2004. *Okulda akran istismarı*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Kalliotis, P. 2000. Bullying as a special case of aggression: Procedures of cross-cultural assessment. *School Psychology International* 21(1), 47-64.
- Karasar, N. 2003. *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kapçı, E. G. 2004. İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma turunun ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Nansel T. R. 2001. Bullying behavior among us youths: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Association*, 285, 2094-2100.
- Olweus, D. 1993. *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Özcebe, H., Uysal, D., Soysal, S., Polat, B., Seker, A. ve Uner, S. 2005. Ankara'da bir ilköğretim okulunda erken ve orta dönem adolesanlarda şiddet algısı ve şiddet davranışı sıklığının değerlendirilmesi. *I. Şiddet ve Okul Sempozyumu*, MEB ve Unicef İşbirliği, İstanbul.
- Özen, D. Ş. 2006. Akran zorbalığına maruz kalmanın olası yordayıcıları ve cinsiyet ile yaşa bağlı değişimi. *I.Şiddet ve Okul Sempozyumu: Bildiri Özetleri*, İstanbul.
- Pişkin, M. 2002. Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 533-551.

- Roland, E. 2002. Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts. *Educational Research*, 44, 55–67.
- Roland, E. 2002. Aggression, depression and bullying others. *Aggressive Behavior*, 28(3), 198-206.
- Schuster, B. 1999. Outsiders at school: The prevalence of bullying and Its relation with social status group. *Processes And Intergroup Relations*, 2(2), 175–190.
- Smith, P. ve Sharp, S. 1994. *School bullying: Insights and perspectives*. London: Routledge.
- Tani, F., Paul, S., Greenman, B. H. ve Schneider, F. 2003. Bullying and the big five: A study of childhood personality and participant roles on bullying incidents. *School Psychology International*, 24 (2), 131-146.
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. 2005. İlköğretim okullarında zorbalığın incelenmesi I. *Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyumu*, İstanbul.
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. 2007. İlköğretim okullarında zorbalığın yaygınlığı ve doğası. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 28, 1-13.
- Whitted K. S. ve David, R. D. 2005. Best practises for preventing or reducing bullying in schools. *Children And Schools*, 27(3), 167–175.